

məfəciət edirlər. Buna görə də hər bir gırkəmli yazı 31 ədəbi dilin somatik frazeologiyasını yeni ifadələrlə zənginləşdirir. Belə ifadələr tədricən sabit, populyar və məmumişlək ifadələr sırasına keçə bilər.

Elmi üslub - milli elmi təfəkkürün ifadəsidir. O, müxtəlif elm sahələrinin dilidir. Elmi üslubun əsas xüsusiyyəti məntiqilik, dəqiqlik, ardıcılıq və konkretlikdir. Elmin müxtəlif sahələrinə aid kitab, dərslik və məqalələr elmi üslubda yazılır. Bədii üslubun əsas göstəriciləri olan obrazlılığa, emosionallığa elmi üslubda, demək olar ki, təsadüf edilmir.

Elmi üslubun əsas səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri də onda ixtisas sözlərinin — terminlərin bol - bol işlənməsidir. Hər bir elm sahəsinin özünəməxsus terminləri vardır ki, onlar yalnız mütəxəssislər üçün tam və dəqiq şəkildə anlaşılıqlı olur. Elmi üslubda mürəkkəb cümlələr, **modal sözlər çox işlənir**. Elmi üslubda fikrin daha dəqiq və yığcam şəkildə ifadəsi üçün çox vaxt müxtəlif sxem və qrafiklərdən, şərti işarələrdən geniş istifadə edilir. Elmi üslubda söz və ifadələr müəyyən elmi anlayışları birmənalı şəkildə, birbaşa ifadə edir. Buna görə də elmi üslubda fikrin müxtəlif cür anlaşılmasına, mətnaltı mənaya və ya çoxmənalılığa yol verilmir.

Bədii üslub - milli bədii təfəkkürün ifadəsidir. Obrazlı, emosional nitq formasıdır. Bədii üslub ədəbi dilimizin tərkibində həmişə aparıcı olmuşdur. Bədii üslub bədii üslubun (şeyrin, hekayənin, romanın və s.) dilidir. Bədii üslubda obrazlılıq özünü 3 səviyyədə göstərir: **fonetik, leksik, qrammatik**

Hər hansı SFB-in bu və ya digər fsluba aid olması tarixi mahiyyət daşıyır və bu fərqlənmə prosesi hələ də davam edir. Təsəffü deyildir ki, dilin bugünkü inkişaf mərhələsində əksər frazeoloji vahidlər məhz neytral fsluba aiddir. Neytral fslubun yz kəzid xarakteri daşıyır. Məyyəyən mərhələdə danışıq fslubuna və ya kitab fslubuna məxsus somatik frazeoloji vahid tədricən bu dairədən kənara 31 xı b neytrallaşa bilər. Beləliklə, dildə intensiv şəkildə hər iki fslubdan olan SFB-lərin yeni nüvləri və yeni modelləri yaranır.

Neytral SFB-lər dilin bəfən fslublarını əhatə edir. Belə SFB-lər ekspressiv zalar daşımadan obektiv gerəklikdə baş verən hadisələrin sadəcə adlarını ifadə edir. Danışıq fslubuna məxsus SFB-lərin neytral SFB-lərdən fərqi ondadır ki, onların işlənmə dairəsi dardır və yz məməxsus ekspressiv fslubi zalara malikdir. Məsələn: to turn round one's fingers ("barmağına dolmaq"), to put sb. on his legs ("ayağa qaldırmaq"), to lend a hand ("əlindən tutmaq") və s.

Gyrfndryf kimi, danışıq fslubuna xas olan SFB-lər obrazlı səciyyə daşıyır, nitqə sadəlik, səlislik və gyzəllik verir. Bəlkə də, elə buna görə bu tipli frazeologizmlərdən bədii əsərlərdə geniş istifadə olunur.

Kitab fslubuna xas olan SFB-lər həm məxsusi işlənmə dairəsinə, həm də yz məməxsus yfksək ekspressiv-fslub zalalarını malikdirlər. Onlar yazılı dildə işlənir və dilə obrazlılıq, poetiklik verir. Belə SFB-lər publisistik və elmi əsərlərin, eləcə də bədii əsərlərin dilində işlənir: to be on one's hind legs ("fzə durmaq"), by the skin of one's teeth ("fkdən asılı"), to come to sb's ear ("qulağına çatmaq"), to make a head against ("baş qaldırmaq").

Tədqiqat gystərir ki, somatik frazeologizmlər bədii və publisistik fslubda zəngin mənə zalalarını qazanırlar, çnki bədii və publisistik fslub digər fslublara nisbətən emosionallıq, obrazlılıq, rəngarənglik, bədii zalanlıq cəhətdən daha geniş əhatə dairəsinə malikdir. Sadaladıqlarımız bu cəhətlər yz bədii fslubun ayrılmaz tərkib hissəsi olan FB-lərdə əziq şəkildə təzahf etdirir. Ədəbi dilin istər bədii, istərsə də publisistik fslublu FB-ləri idiomlar, qanadlı syzlər, atalar syzləri və zərbi-məsəllər, somatik ifadələr, onomastik vahidlər və s. ilə zəngindir. Bunlardan somatik ifadələr demək olar ki, ədəbi dilin bəfən fslublarında işlənmə imkanına malikdir. Ədəbi dil dedikdə, cılalanmış, məyyəyən normaya salınmış, vahid qaydalar toplusuna malik dil nəzərdə tutulur.

Fslubi neytrallıq tələb olunan elmi dildə SFB-lərdən məhdud istifadə olunur. Somatik frazeoloji birləşmələr daha çox danışıq dilinə xas olur. Neytral fslubda olan somatik frazeologizmlərin yzləri də danışıq dilində işlədilir. Bədii fslubu və publisistik fslubu frazeoloji vahidsiz təsəvvf etmək məmkfn deyildir. Somatik ifadələrsiz də nə bədii fslubdan, nə də publisistik fslubdan danışımağa dəyməz. Deməli, bədii fslubda da, publisistik fslubda da somatik birləşmələrdən geniş istifadə olunur:

..... in a great hurry to read Lucas Lodge and throw himself at her feet
(Jane Austen. Pride and Prejudice, p.43).

The crisis has brought the whole problem of opera in Britain into the public eye ("World News", Jan.3, 1959)
(«Britaniya operasını nəzətinliyi bəfən ictimaiyyətin diqqətini yz cəlb etdi»).

SFB-lər də dilin yaradıcısı və daşıyıcısı olan xalq tərəfindən yaradılır, ləğət tərkibi, yeni frazeoloji vahidlərin formalaşması fən mənbə rolunu oynayır və dilin əsas luğət fonduna daxil olur. Bədii əsərlərdə işlənməmiş somatik frazeologizmlərin yzənilməsini şərtləndirən məfəm amillərdən biri əsərlərin yarandığı dyvrf, ictimai-ədəbi məhiti nəzərə almaq, milli ədəbi dilin yenice inkişafa başladığı və başqa dillərin ciddi təzyiqinə məruz qaldığı bir dyvrde ifadə yaradıcılığı sahəsində yazıçı və dramaturqların ədəbi dilə (istər ingilis, istərsə də Azərbaycan) necə xidmət etdiyini aydınlaşdırmaqdır.

SFB-lərin məxtəlif fslublara aid edilməsi, əlbəttə, onların zəngin ekspressiv, emosional məxsusiyyətlərə malik olması ilə bağlıdır. Lakin «frazeologiyanın fslubi kateqoriyalardan biri kimi qəbul edib, ifadə vasitəsi kimi onun yalnız fslubiyyətinə tədqiqat obyektinə olmasına» fikrini irəli sərmmək yz bədii doğrudur. Malik olduğu fslubi məxsusiyyətlər isə SFB-lərin qeyri-kateqorial əlamətidir.

SFB-lər bədii fslubda işlənmə imkanlarına görə məyyəyən qrup təşkil edir. Bədən fzlərinin adlarından hansının bədii fslubda daha çox işlənmə məqamını araşdırmaq. Məşahidələr gystərir ki, bədii fslubda işlənen somatik birləşmələrdə ən çox baş, əl, ayaq, gyz, ağız və fz leksik vahidləri işlənir. Onların eyni mənə kəsb edən sinonimləri ilə də əvəz edə bilərik: to be in one's heart - smth in one's heart.).

Fmumiyyətlə, bədii syz ustaları nitqin canlı, təsirli və obrazlı olması fərfn frazeoloji ifadələrdən istifadə edir, fsluba uyğun olaraq ifadələrdə mərəyyən dəyişikliklər aparır və ya yeni hikmətli ifadələr yaradırlar.

Bu və ya digər yazıçı və şairin əsərlərinin dilinin frazeoloji təbiəti yyrənildikcə, həm də mərəyyən mənada həmin dyvıfın mənəzərəsi aydınlaşır. Mfəllif fərđi fslubuna uyğun olaraq bəzən frazeoloji birləşmənin sarsılmaz sabitliyini pozur. 3ox vaxt bu dəyişiklik əsərdəki yumurun təsirli yazması naminə edilir. Frazeoloji kartotekalarda belə dəyişmələr, əlbəttə, qeydə alınmalıdır, lakin mfəllifm fərđi fslub qaydaları ilə yaranan FB-lərin lfgətə daxil edilməsi məsləhət gırfılmır.

Şekspir yz əsərlərində bu ifadələrdən geniş istifadə etməklə yanaşı, həm də bəzi somatik ifadələrin yaradıcısıdır. Əvvəl ədibin dilə daxil etdiyi ifadələrdən bir nəzəsinə diqqət yetirək, sonra isə onun daha qədim tarixə malik ifadələrdən yz əsərlərində necə istifadə etdiyinə baxaq: *the head and front of smth.* - 1) «ən əsas, mərəfm», 2) «rəhbər, başçı».

Othello... true, I've married her: The very head and front of my offending liath this extent no more (W.Shakespeare. Othello, p. 52) («Otello ...dərfdır. Mən onunla evləndim. Bu, da sanki monim gfnahımdır»);

(as) *sharp as a serpent's tooth* («ilan dili kimi zəhərli»);

Lear: How sharper than a serpent's tooth it is, To have a thankless child!

(W.Shakespeare. King Lear, p 25) (“Lir: Dəhşət! İnsanın ilan kimi zəhərli, xeyirsiz yvladı ola”).

Sənətkarın frazeologiya sahəsində novatorluğu ilə 3ox vaxt fmumişlək syz yeni mənə, yeni həyat qazanır. Syz əsl sənətkar fərfn donuq vahid ola bilməz. O, syzfn daşındıgı bərfn semantik yfkr və fslubi zənginliyi gırməli və onun malik olduđu sonsuz imkanlardan məharətlə istifadə etməyi bacarmalıdır. Bəlkə elə buna gırdə 3ox zaman sənətkarın yaradıcılıq təxəyyüflə dildə myvcud olan hazır fraza qəliblərinə sığmır, adi deyiliş zərziyəsinin sınıntısına dıyməyib, yeniliyə can atır. Beləliklə də, normadan kənara yazma, normanın pozulması halları baş verir.

Dilzilik ədəbiyyatında dil vahidlərinə mfnasibətə gırdə iki cəf mənə gıstərilir: a) struktur mənələr (burada dil vahidlərinin yzlərinin semantikasi, onların məzmunu nəzərdə tutulur), b) informativ mənələr (burada verilən məlumatın mfxtəlif kateqoriyaları nəzərdə tutulur). Bu və ya digər dil vahidinin mftləq mənəsi olmalıdır. Bu mənə da yz nyvbəsində dil vahidinin məzmununu təşkil edir. Dil vahidləri olan somatik ifadələr eyni zamanda konnotativ (fslubi) mənə baxımından da səciyyələndirilir. Bu mənə nyvf isə informativ mənələrin bir nyvdfdr. Buradan belə aydın olur ki, somatik ifadələri əmələ gətirən syzlər dildə həm struktur, həm də informativ mənə kəsb edir.

Bədii fslubda emosionallığın təzahıf vasitələrindən biri kimi yzfnf gıstərən SFB yzfnəməxsus mənə xfsusiyyəti ilə elmi məzmunun qabarıq zətdırılmasında mərəfm rol oynayır. Bunlar da leksik vasitələrdə olduđu kimi, elmi fslub zəminində işlənilib ona xidmət edən terminoloji vahidlər kimi formalaşır.

Ələbiyyat:

5. M.I.Adilov, Z.N.Verdıyeva, F.M.Ağayeva “İzahlı Dilzilik Terminləri” Maarif 1989
6. Abdullayev S.Ə Dil və bədii qavrayış, Bakı, 1984
7. Ağayev İ. Bədii və elmi fslub, Bakı, 1988
8. Hacıyeva Ə.H. İngilis və Azərbaycan dillərində somatik frazeologiyanın əsasları, Bakı, 2008
9. Əliyev K.Y. Bədii ədəbiyyatda frazeologiyanın fslubi xfsusiyyətləri, Bakı, 1966
10. Vəliyeva N.3. Frazeoloji birləşmələrin mfcayisəli linqvistik təhlili Bakı, 2004
11. H.A.Bayramov “Azərbaycan dilinin frazeologiyası nı əsasları” Maarif 1978.
12. H.A.Bayramov “Sabit syz birləşmələri. Mfəsis Azərbaycan dilində syz birləşmələri” Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, Bakı 1961
13. Смирницкий А.И. К методике сопоставительного изучения языков. «Иностранные языки в школе», 1953, №2

Azar syzlər: *məcəzlı q, emosional zalarlı q, neytral zslub, ədəbi dil;*

Key words: figurativeness, emotional colouring, neutral style, literary language;

Ключевые слова: образность, эмоционалзньı отменок, нейтралзньı стилз, литературный язык.

Summary

The Usage of Somatic Phraseological Units in Figurative and Literary Styles

This article is devoted to the usage of somatic phraseological units in figurative and literary styles. The stylistic potentials are studied in this article.

Резюме

Употребление соматические фразеологические сочетание в художественном и литературном стиле

Статья посвящена стилистические особенностям СФС в английском языке, рассматриваются выражение образности СФС и стилистические возможности СФС.

RƏYÇİ: dos.S.Abbasova